

D. 1712

S A Y I 4 • 2 0 0 0

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

yapılmamıştır. Ele aldığımız yayımda yer alan metin, mevcut nüshaların incelenip değerlendirilmesiyle yapılan gruplandırma sonucunda elde edilmiştir.

Metin oluşturulurken İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınmış, bunda bulunmadığı halde diğerlerinde yer alan beyitler metne dahil edilmiş, böylece 974 beyitlik bir metin ortaya çıkmıştır. Kitabın sonunda, esas alınan nüshanın orijinal metni yer almaktadır.

Derviş Şemseddin eserinde amacına uygun herkesin anlayabileceği bir üslup ve dil kullanmıştır. Araştırmacı metni oluştururken kaynak olarak kullandığı hareketli nüshalardaki telaffuz şekillerini korumuştur.

Aksoy'un çalışmasının sonunda yer alan kaynaklardan *Deh Murg* üzerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Güven Kaya tarafından bir mezuniyet tezi hazırladığı anlaşılmaktadır. İdris Güven Kaya'nın eser üzerinde yaptığı bu lisans tezini geliştirerek, on bir nüshadan seçtiği beş yazmadan oluşturduğu metni yayımlandığı tesbit edilmiştir. Ancak bu iki çalışmanın birbirine yakın zamanlarda ve habersiz olarak yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum eserin akademik çevrelerde önemsendiğini göstermektedir (*Derviş Şemsî and His Mesnevî Deh Murg*, Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1997).

Ali Yılmaz

Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi

Cengiz Kallek

İz Yayıncılık, İstanbul 1997, 332 sayfa.

İslâm ekonomisi yeni bir araştırma alanı olarak son yıllarda artan bir ilgiye konu olmaktadır. Özellikle İslâm bankacılığı, ya da Türkiye'deki adıyla faizsiz bankacılık konusuyla da popüleritesi artan bu alanda ana hatlarıyla üç tür eser verildiğini görmekteyiz. Klasik İslâmî kaynaklara müracaatla, muâmelâta dair fıkıh mevzularını inceleyen, vergiler, ticaret hukuku gibi konulardaki ahkâmın tesbite çalışıldığı geniş bir külliyatın yanında işin felsefi temellerini irdeleyen eserlere de tesadüf edilmektedir. Öte yandan, ekonomi eğitimi almış birtakım yazarların da iktisadî tahlil yöntemlerini kullanarak hayatın gerçekleri ile İslâmî prensiplerin bağdaşacağı bir İslâm iktisat teorisi oluşturma yönünde gayret gösterdikleri görülmektedir. Bunun yanında tarihî tecrübenin ortaya konulması, bu yolla daha sağlıklı bir teorik zemine ve uygulanabilir modellere ulaşılabilceği tezinden hareket eden araştırmacıların da, ağırlıklı olarak konunun tarihî yönünü araştırmaya yöneldikleri gözlenmektedir.

Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi isimli kitabıyla alanına önemli bir katkı sağlayan Kallek daha önce yayımladığı *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa* (İstanbul 1992) adlı eseriyle birlikte her üç araştırma alanının ilk referans noktasını teşkil eden, İslâm'ın ortaya çıkış ve yayılış dönemindeki devlet-piyasa ilişkilerine

ışık tutmaktadır. Bu dönem uygulamalarının fikhî ahkâmın oluşmasında ve İslâm devletlerinin konuyla ilgili uygulamalarında temel referans noktasını oluşturduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda ortaya konulan çalışmaların önemi daha iyi kavranacaktır.

Önsözde yazar bakış açısını netleştirerek tarihi inkâr ya da yüceltme yerine, gerçekleri olduğu gibi ortaya koyma ve onların ışığında zaman ve zeminin gerektirdiği çözümleri üretmek gerektiğini belirtmekte; bu anlayış içinde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinin yeniden ele alınmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.

Eser giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşurken, giriş bölümü konunun teorik yönü ile yöntem konusuna ayrılmıştır. Bu kısımda, merkezî önemi açısından hilâfet düsturu ele alınmakta, müfrit sülûl karşısında ferdiyetçilik, tûmdengelimli yöntem ve rasyonalizm, doğrulama-yanlışlama yöntemi, tümevarımlı yöntem ele alınmıştır. Deneyseliliğin maksat ve sınırı, faydacılık, İslâm'da değerler önceliği ilkesi, sahâbenin iktisadî anlayışının usul yönünden önemi gibi başlıklar altında teorik bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır. İnsanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu anlayışından hareketle esas gayenin ebedî saadet olması gerektiği vurgulanarak müfrit sülûl ile ferdiyetçilik arasında bir denge noktası yakalamaya çalışan yazar, iktisadî faaliyetlerin akîdevî temellerini irdeleyerek değerlendirmelerine salt yüzeysel bir tahlilin ötesinde ontolojik bir derinlik kazandırmaktadır.

Birinci bölümde "Piyasalar" başlığı altında üretim faktörleri ve mal piyasaları işlenmektedir. Üretim faktörleri olarak sermaye, toprak ve emek konuları incelenmekte, "Sermaye Piyasası" başlığı altında para ve ribâ konuları, finans kurumları, servet birikimi ve malî cezalar ele alınmaktadır. Toprak piyasası ile ilgili olarak öncelikle toprak mülkiyetinin dayandığı akîdevî temel vurgulanmakta ve konu, iktisadî yapı, nüfus dağılımı, vergi mütalaası, beklenti kaynaklı değer artışı, dolaylı talep ve endeksleme başlıkları altında incelenmekte, son olarak da emek piyasasının yapısı tahlil edilmektedir. Mal piyasası ise karaborsacılık, kabzdan önce satış ve aracılık ile narh sistemi başlıkları altında ele alınmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü, devlet ile piyasa arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devletin piyasaya müdahale aracı olan hisbe teşkilâtına ayrılmıştır. Bu çerçevede, hisbenin tarifi yapılmakta ve teşkilât yapısı hakkında bilgi verildikten sonra muhtesibin görevleri konusu izah edilmektedir. Buna göre muhtesibin belli başlı görevleri pazar nizam ve intizamının temini, fiyat denetimi, haksız rekabetin önlenmesi, haram kılınmış malların ticaretinin önlenmesi gibi hususlardan oluşmaktadır. Sonraki İslâm devletlerinde de önemli bir kurum olarak varlığını sürdüren ve geniş bir literatüre kaynaklık eden hisbenin Asr-ı saâdet'teki uygulamalarının tesbiti, sonraki uygulamaların daha iyi anlaşılması ve yorumlanması hususunda önemli ipuçları verilmektedir.

Sonuç olarak devletin tabii şartlarda işleyen piyasaya olumsuz etki edecek her türlü suni müdahaleden kaçındığı, ancak piyasaya hâkim güçlerin tabii düzeni bozucu müdahaleleri karşısında da tabii düzene dönüşü sağlayacak mekanizmaların harekete

geçirildiği, hisbe teşkilâtının, narh ve benzeri uygulamaların bu çerçevede düşünülmesi gerektiği tesbitleri yapılmaktadır. Ayrıca, sanıldığı gibi sahâbeden Ebû Zer el-Gıfârî gibi günümüzde farklı yorumlara konu edilen kişilerin servetin kendisine karşı bir tavrının söz konusu olmadığı, ancak kazanım, dağılım ve kullanım tarzının meşrûluğunun eleştirildiği hususu vurgulanmakta ve servetin ister devlet ister fertlerin elinde bulunsun sosyal olması gerektiği belirtilmektedir.

Kallek'in uzun araştırma ve dikkatli gözlemlerinin bir ürünü olarak ortaya koyduğu ve ekler kısmında verdiği dokümanlar, konuyla ilgili bilgilerimizin yetersizliğini ve bazı hususlarda günümüze kadar süren yaygın ön kabullerimizin tashihe muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Ekler bölümünde ilk olarak verilen fiyat listelerinde sırasıyla Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinde muhtelif malların fiyatları ile ilgili derlenen bilgiler sunulmaktadır. Listeler dönemin fiyat hareketleri ve sebepleri üzerinde ayrıntılı tahlile imkân tanıyacak seviyede olmamakla birlikte en azından bir fikir vermesi açısından kıymetli bilgiler içermektedir. Ölçü ve para birimlerini ihtiva eden ikinci ek de yine aynı dönemle ilgili çalışma yapacak kişiler için faydalı bir malzeme oluşturmaktadır.

"Sahâbenin Servetleri" başlığı altında verilen mâlûmat, İslâm'ın mal ve servete bakış açısını sahâbenin uygulamalarıyla tesbit açısından bir hayli ilginç bulgular ihtiva etmektedir. Medine'ye hicret esnasında bütün malını mülkünü Mekke'de bırakarak yoksullaşan pek çok sahâbenin kısa zamanda sahip oldukları servetin boyutları ile ilgili tesbitler oldukça çarpıcıdır. Bu açıdan günümüz müslümanlarının servet kazanımı ve kullanımı konusundaki anlayışlarını yeniden gözden geçirmeleri bir zaruret olarak görülmektedir.

Ekler bölümünde son olarak Hz. Ömer'in servetlerini müsadere ettiği memurlarla ilgili bilgiler sunulmaktadır. Burada da yine servet kazanımı ve haksız iktisap konularındaki anlayışa dair önemli ipuçları verilmektedir. Özellikle Osmanlılar'da belli dönemlerde çokça gündeme gelen ve eleştirilere konu olan müsâderelerin bir de bu açıdan yorumlanması farklı değerlendirmelerin de ihtimal dahilinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Cengiz Kallek'in çalışması, klasik kaynakların hemen hemen her konuda zengin mâlûmat içerdiğini, farklı açılardan bakarak ve doğru sorular sorarak eldeki malzemeyi değerlendirdiğimizde çözümsüz sanılan çoğu meselede alternatif pek çok yolun bulunabileceğini göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Tahsin Özcan